

KAI KURIE ATSTOVAVIMO INSTITUTO REGLAMENTAVIMO
ROMĖNŲ TEISĖJE KLAUSIMAIMarius Jonaitis *
Inga Žalėnienė **

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4593
Elektroninis paštas marius.jonaitis@kat.lt; izaleniene@mruni.eu*

Pateikta 2008 m. balandžio 16 d., parengta spausdinti 2008 m. liepos 18 d.

Santrauka. Iš pradžių romėnų teisėje vyravo atstovavimo negalimumo koncepcija, kuria remiantis kiekvienas juridinis veiksmas teisines pasekmes galėjo sukelti tik tiems, kurie dalyvavo jį atliekant. Atstovavimo, atsirandančio susitarus atstovaujant, atstovui, idėja Romoje kilo ir aktyviau pradėta plėtoti tik susiformavus formuliniam procesui.

Straipsnyje autoriai atskleidė tiesioginio ir netiesioginio atstovavimo sąvokų materialinę ir teisinę prasmę, nurodymai priežastis, kodėl romėnų teisėje vyravo ne šiuolaikinėms privatinės teisės sistemoms būdingas tiesioginis atstovavimas, bet netiesioginio atstovavimo atvejai, aptarė procesinio atstovavimo instituto skirtingų romėnų civilinio proceso legisakcinio, formulinio ir ekstraordinarinio formų plėtotę, supažindino su privalomojo (būtinąjo), pagal įstatymą ir savanoriškojo (pasirenkamojo) atstovavimo rūšimis bei išanalizavo savanoriškojo atstovavimo atvejus atskleidžiamą kognitoriaus ir prokuratoriaus skyrimo tvarkos ir teisinio statuso ypatumus, jų dalyvavimo procese sukeliamas teisines pasekmes.

Pagrindinės sąvokos: romėnų teisė, postulacinis veiksnumas, atstovavimas.

IVADAS

Imantis tirti bet kurią šiuolaikinės teisės institutą, neišvengiamai susiduriama su istorinio jo formavimosi problematika, būtinumu atsakyti į klausimus, kokios priežastys lėmė vienokias ar kitokias teisinio reguliavimo tendencijas.

Taikant istorinį lyginamąjį mokslinio tyrimo metodą, ypač civilistikos srityje, būtinos civilinės teisės ar civilinio proceso genezės ir vystymosi romėnų teisėje studijos. Jano Vasilkovskio (Jan Wasilkowski) nuomone, šimtmečius trukusio daugelio tautų bendro darbo dėka tapusi labiausiai išstobulinta teisės sistema, šiuolaikiniam teisininkui romėnų teisė yra idealiausias *tertium comparationis* ir tikras teisės institutų ir sąvokų evoliucijos žinių lobynas [1, p. 329–330]. O Stefanas Gžybowski (Stefan Grzybowski) pabrėžia, jog teisingumo

vykdytojas ir net įstatymų leidėjai neretai pakankamai aiškiai nesuvokia, kokią įtaką mūsų šiandieniniam teisiui turi senosios romėnų teisės tradicijos [2, p. 30]. Iš tiesų tikriausiai nebėra tokių galiojančios civilinės materialinės, o ir procesinės teisės institutų, kurių bent jau pradmenys nebuvo žinomi romėnų teisėje.

Pagrindinis šios publikacijos tikslas – ketinimas giliau pažvelgti į atstovavimo, kaip materialinės, tačiau ypač kaip civilinės procesinės teisės instituto, formavimąsi ir raidą romėnų teisėje. Šiam tikslui pasiekti keliami **uždaviniai**:

- atskleisti tiesioginio ir netiesioginio atstovavimo sąvokų materialinę teisinę prasmę, nurodant priežastis, kodėl romėnų teisėje vyravo ne šiuolaikinėms privatinės teisės sistemoms būdingas tiesioginis atstovavimas, bet netiesioginio atstovavimo atvejai;
- aptarti procesinio atstovavimo instituto skirtingų romėnų civilinio proceso legisakcinio, formulinio ir ekstraordinarinio formų plėtotę;

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros docentas.

** Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros docentė.

- supažindinti su privalomojo (būtinąjo), pagal įstatymą ir savanoriškojo (pasirenkamojo) atstovavimo rūšimis;
- išanalizuoti savanoriškojo atstovavimo atvejus atskleidžiant kognitoriaus ir prokuratoriaus skyrimo tvarkos, teisinio statuso ypatumus, jų dalyvavimo procese sukeltas teises pasekmes.

1. Atstovavimo instituto formavimasis ir raida Romoje – gana sudėtingas procesas tiek materialinėje, tiek ir procesinėje teisėje. Lenkų romėnų teisės tyrinėtojas Wiesławas Litevskis (Wiesław Litewski) teigia, jog procesinio atstovavimo institutas palengva ir laipsniškai skynėsi kelią romėnų teisėje [3, p. 109]. Pagrindinė tokios teisinės reglamentacijos priežastis susijusi su ano meto jurisprudencijoje vyravusia teisinių veiksmų atlikimo individualizacijos koncepcija. Tie patys veiksmai, atlikti skirtingų asmenų, buvo laikomi skirtingais, neparduodamais ir nepakeičiamais. Taigi ir procesiniai veiksmai turėjo būti atliekami tik asmeniškai ir aktyviais šalių veiksmis [4, p. 82]. Artūras Engelmanas (Arthur Engelmann) teigia, jog iš pradžių romėnų teisėje vyravusi atstovavimo negalimumo koncepcija yra akivaizdžiai pagrįsta idėja, kad bet koks juridinis veiksmas teises pasekmes gali sukelti tik tiems, kurie dalyvavo jį atliekant. Taigi, ir *litis contestatio* – momentu, skiriančiu dvi procesines stadijas ir ginčo šalių materialinį teisinį santykį transformuojančiu į procesinį, buvo galima sukurti tik procesinį santykį tarp tų asmenų, kurie dalyvavo atliekant *litiscontestatio* [5, p. 338].

Minėtos idėjos atspindžiai akivaizdūs ir atstovavimo, kaip romėnų materialinės teisės instituto, raidoje. Daugelis romėnų teisės tyrinėtojų, kaip antai Miečislavas Žolnierčukas (Mieczysław Żolnierczyk) [6, p. 98–99], Kazimiežas Kolančykas (Kazimierz Kolańczyk) [7, p. 220], Marija Zablocka (Maria Zabłocka) ir Vitoldas Volodkievičius (Witold Wołodkiewicz) [8, p. 43–44], privatinėje materialinėje romėnų teisėje atirboja netiesioginį ir tiesioginį atstovavimą.

Netiesioginio atstovavimo esmė yra tai, jog atstovas veikia *suo nomine*, sudarydamas sandorius, pats sau įgyja teises ir prisiima pareigas, kurias tik antriniais, t. y. vėlesniais, sandoriais perduoda atstovaujajam. Tiesioginio atstovavimo atveju atstovas veikia kito asmens vardu, o tokio veikimo pasekmes tiesiogiai patiria atstovaujajam.

Reikia pažymėti, jog Romoje dažniausiai buvo atstovaujama netiesiogiai ir dėl šios aplinkybės romėnų teisė iš esmės skiriasi pirmiausia nuo šiuolaikinių privatinės teisės sistemų, kuriose, M. Žolnierčuko nuomone, neabejotinai dažniausiai atstovaujama tiesiogiai, o kad būtų atstovaujama netiesiogiai, pasitaiko retai [6, p. 98–99]. Kita vertus, ir remiantis antikine teise romėnų teisė šia prasme yra išskirtinė. K. Kolančykas teigia, jog tiesioginio atstovavimo instituto stygius romėnų privatinėje teisėje yra unikalus reiškinys, nes kitos antikinio pasaulio teisės sistemos šią atstovavimo rūšį žinojo nuo seno¹. Minėto autoriaus nuomone, romėnų teisės nusta-

tyti apribojimais trukdė toliau plėtoti atstovavimo institutą. Tiesioginis atstovavimas buvo išplėtotas tik šiuolaikinėje privatinės teisės sistemose [7, p. 220].

Apie tai aiškiai kalbama ir klasikinio laikotarpio romėnų teisės šaltiniuose. Gajaus *Institutiones* yra teigiama, jog iš pradžių asmenys, kurie nebuvo šeimos nariai, pavaldūs šeimos tėvo (*pater familias*) valdžiai (*patria potestas*), negalėjo nieko įgyti šio naudai (*Et hoc est quod vulgo dicitur per extraneam personam nobis adquiri non potest*).² Kai kada apie atstovavimo romėnų materialinėje teisėje ribojimus kalbama teigiant: *per liberas personas adquiri nobis nihil potest*, t. y. kad tarpininkaujant laisviesiems asmenims nieko negalima įgyti [11, p. 117]. Tai ypač svarbu siekiant nustatyti priežastis, nulėmusias, kodėl tiesioginis atstovavimas romėnų teisėje nebuvo išplėtotas. M. Žolnierčuko nuomone, šis institutas nebuvo pernelyg būtinas kasdieninėje teisėje. Siekiant įgyti tam tikras turtines teises, plačiai naudotasi vergais ir pavaldžiais šeimos nariais (*personae alieni iuris*), nes visas šias materialinės vertybės, *ipso iure* atitekdavę šeimininkui (*dominus*) arba šeimos tėvui (*pater familias*) [6, p. 98–99]. Taigi laisvasis ir *pater familias* nepavaldus asmuo kaip atstovas sudarant sandorius nebuvo pernelyg reikšmingas, tačiau, kaip ir daugeliu atveju, – *nulla regula sine exceptione*. Būtent dėl tokių išimčių tiesioginio atstovavimo idėja įsigalėjo romėnų privatinėje materialinėje bei procesinėje teisėje. Svarbiausioji iš tokių išimčių – tai prokuratorius, kuriam būdavo pavedama administruoti svetimą turtą (*procurator omnium bonorum*) ir kuris veikė remdamasis generalliniu įgaliojimu [12, p. 101]. Bendrasis įgaliojimas administruoti turtą reiškė ir įgaliojimą vesti bylas (atstovauti jose) dėl šio turto. Prokuratorius galėdavęs tiesiogiai savo įgaliojimą įgyti valdymą, taip pat ir nuosavybę. Imperatoriaus Justiniano teisėje šis išimtinis teisinis reguliavimas išplėstas visiems įgijimo *per liberam personam*, t. y. tarpininkaujant bet kuriam laisvajam asmeniui, atvejams. Tai liudija Justiniano *Institutiones* esanti nuoroda: *Per extraneam personam nihil adquiri posse: excepto eo quod per liberam personam, veluti per procuratorem, placet non solum scientibus, sed etiam ignorantibus vobis adquiri possessionem secundum divi Severi constitutionem et per hanc possessionem etiam dominium*³. Taigi išimty, kurios klasikinėje romėnų teisėje imtos taikyti prokuratoriaus naudai, pagrįstai gali būti laikomos tiesioginio atstovavimo instituto, įprasto šiuolaikinėje privatinės teisės sistemose, genezės romėnų teisėje pradžia.

biblinėje žydų teisėje buvo leidžiama atstovauti. Kalbėdama apie procesinį atstovavimą ir remdamasi Senojo Testamento Danieliaus knygos 13 skyriumi, ji nurodo, kad kiekvienas pilietis galėjęs imtis ginti kito asmens interesus [9, p. 11].

² G. 2, 95: Ir šitai yra tai, apie ką paprastai sakoma, kad įgyti iš svetimo asmens mums yra negalima [10, p. 57].

³ I. 2, 9, 5: Tarpininkaujant nepavaldžiam asmeniui nieko negalima įgyti, išskyrus tą išimtį, kad, remiantis imperatoriaus Severo konstitucija, tarpininkaujant laisvam asmeniui, pavyzdžiui, turto administratoriui (prokuratoriui), ne tik su mūsų žinia, bet net ir mums nežinant, yra įgyjamas mums valdymas, o valdant ir nuosavybė [13, p. 87–88].

¹ Pasak Marijos Stanovskos (Maria Stanowska), pavyzdžiui,

2. Atkakli atstovavimo instituto „kova už būvį“ re-gima ir romėnų procesinės teisės srityje: šiuo požiūriu romėnų teisė plėtojosi nuo legisakcinio proceso, kuris iš esmės apskritai nepripažino procesinio atstovavimo ins-tituto, laipsniškai pereidama prie formulinio proceso, kuriame tokia galimybė atsiranda ir yra toliau plečiama bei tobulinama jau ekstraordinarinio proceso epochoje.

Nors dėl įvairių priežasčių asmeniškai šalis dalyvauti bylą nagrinėjant ne visada įmanoma, legisakcinio (*legis actiones*) proceso laikotarpiu⁴ romėnų teisėje ne-būta galimybės pavesti savo interesus ginti kitiems as-menims, nes, kaip jau minėjome, visi procesiniai veiks-mai galėjo būti atliekami tik asmeniškai. Galiojo taisyklė, kad „niekam pagal įstatymą nesuteikta teisė bylinėtis (dalyvauti procese) svetimo vardu“ (*Nemo alieno nomi-ne lege agere potest*) [14, p. 6]. Gajus, lygindamas savo epochos ir legisakcinį procesus, pabrėžia, jog jeigu jo laikmečiu (II a.) galima bylą vesti tiek savo, tiek ir kito asmens vardu, kaip, pavyzdžiui, tai atlieka procesiniai atstovai – kognitoriai, prokuratoriai, kuratoriai, tai tuo laiku, kai bylinėjimuisi taikyti *legis actiones*, vesti bylą kito asmens vardu, išskyrus kai kuriuos konkrečius atve-jus, nebuvę galima⁵.

Teisus A. Engelmanas, pabrėždamas, kad negausios išimtys iš šio principo numatytos tiems atvejams, kai šalis būdavusi nepajėgi savo pačios veiksmais su-kurti procesinį teisinį santykį [5, p. 338–339]. Būtent tai sudarė asmeninio veikimo principo išimtims civiliniame procese atsirasti.

Atstovams leista veikti *pro populo* – tautos, Romos valstybės ar *municipium* (miesto, turinčio savivaldą) vardu (veikė *magistratus*), *pro libertate* – už laisvę (veikė *adsertor in libertatem*, nes bylose dėl laisvės statuso tas pats asmuo, kurio laisvę ginčyta, negalėjęs būti ir ginčo šalis, ir objektas)⁶ ir *pro tutela* – globos atveju

⁴ Nėra paprasta vienareikšmiškai apibrėžti legisakcinio proceso taikymo chronologines ribas. XII lentelių įstatymų turinyje legisakcinis procesas atsiskleidžia kaip pakankamai susiformavusi materialinių subjektinių teisių gynimo forma. II a. pr. Kr. priimtame *lex Aebutia* greta legisakcinio proceso įvedama kita proceso forma – *per formulas*, tačiau nežinoma, kaip plačiai ir kokių kategorijų byloms ši forma tuomet taikyta. Nuo minėto įstatymo priėmimo praslinko visas šimtmetis, kol imperatorius Augustas ryžosi esminei proceso reformai: 17 m. pr. Kr. išleistieji *leges Iuliae* beveik visiškai pakeitė legisakcinį procesą formuliniu, nors, kita vertus, pirmoji forma ir toliau taikyta byloms, teisingoms centumviraliniam teismui, nagrinėti. Taigi legisakcinis procesas iš dalies taikytas dar Gajaus epochoje (žr. G. 4, 31) ir drauge su centumviraliniu teismu išliko iki pat III a.

⁵ G. 4, 82: *Nunc admonendi sumus agere nos aut nostro nomine aut alieno, veluti cognitorio, procuratorio curatorio, cum olim, quo tempore legis actiones in usu fuissent, alieno nomine agere non liceret, praeterquam ex certis causis.*

⁶ Ši asmeninio dalyvavimo procese principo išimtis numatyta XII lentelių įstatyme. VI.7 lentelėje nurodoma: *Advocati (Verginiae) – postulant, ut (Ap. Claudius) – lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem.* – Verginijos gynėjai (...) reikalauja, kad Apijus Klaudijus, remdamasis jo paties išleistu įstatymu, pripažintų ją esant laisvą [15, p. 64–66, 69–70]. Iš šios ištraukos matyti, jog jau XII lentelių įstatymo, t. y. legisakcinio proceso, epochoje būta privalomojo atstovavimo atvejų. Vienas iš jų – tai gynėjo (*advocatus*) skyrimas asmeniui, dėl kurio laisvės yra kilęs ginčas. Advokatas turėdavęs teisę *postulare (advocati (Verginiae) postulant)*, t. y. reikšti reikalavimus magistratui už atstovaujamoji, kuris pats to padaryti negalėjo (byloje dėl laisvės statuso (*causa liberalis*), nes tas pats asmuo negalėjęs būti ir ginčo subjektas, ir objektas.

(veikė *tutor*) [16, p. 72]. Hostilijos įstatymas (*Lex Hostilia*), išleistas apie 175 m. pr. Kr., leido pareikšti teisme ieškinį dėl vagystės (*actio furti*) už asmenį, patekusį į nelaisvę ar išvykusį valstybės reikalais (*pro captivo* procesas). Pasakytina, kad visais minėtais atvejais atstovus skirdavo pretorius [17, p. 308].

Vertinant išvardytus negausius atstovavimo atve-jus, nesunku pastebėti, jog tai yra privalomojo, arba pa-gal įstatymą, atstovavimo atvejai. Atstovais pagal įsta-tymą laikytini: globėjai (*tutores*) ir rūpintojai (*curatores*). Globėjais buvo vadinami neveiksnių asmenų – ne-pilnamečių (*infantes, impuberes*), psichikos ligonių (*furiosi*), taip pat moterų atstovai, kurie vedavo bylas savo atstovaujamojo vardu (*agere pro tutela*), tačiau turėjo pateikti teismui užtikrinimą (*cautio*). Kuratoriai rūpin-davosi turtu asmenų, negalinčių jo valdyti, taip pat be-šeimininkiu turtu, esant reikalui vedavo su šiuo turtu susijusias bylas teisme [18, p. 142–143].

Taigi tokia atstovavimo rūšis taikyta fiziniams as-menims, negalintiems asmeniškai ginti savo teisių dėl sveikatos, lyties ar amžiaus, kuriems atstovavo globėjai, bei juridiniams asmenims (miestų bendrijoms ir korpo-racijoms), kuriems atstovavo miestų bendrijų agentai ir sindikai. Juridinių asmenų procesuose atstovas buvo va-dinamas *actor* [16, p. 72].

Be to, leista tik netiesiogiai atstovauti, t. y. atstovui veikti ne atstovaujamojo, o savo vardu ir savo sąskaita.

Svarbu pabrėžti, kad visi išvardyti atvejai, kuriais legisakciniame procese numatyta procesinio atstovavi-mo galimybė, buvo susiję su nuolatinio pobūdžio kliū-timis dalyvauti procese arba, kitaip tariant, su ribotu po-stuliacinio veiksmu (šią sąvoką netrukus aptarsime).

Siekiant nors kiek sušvelninti griežtus atstovavimo ribojimus, praktikoje dažniausiai naudotasi *adstipulatio*. A. Engelmanas nurodo, jog tais atvejais, kai kliūtys ša-liai dalyvauti procese būdavusios ne nuolat atsirandančios, tačiau laikinos arba taip paprasčiausiai būdavę pa-togiau, šalis galėdavusi paskirti *adstipulator*, t. y. esant prievolei, kylančiai iš žodinės sutarties – *stipulatio*, nu-matyti papildomą kreditorių, kuris disponavo savaran-kišku ieškiniu ir galėjo būti šalimi procese [5, p. 338–339]. Suprantama, tokia galimybė buvo tik bylose dėl sutartinių teisinių santykių.

Atstovavimo apskritai, o ypač atsirandančio atsto-vaujamajam ir atstovui susitarus, idėja Romoje kilo ir aktyviau plėtota atsiradus formuliniam procesui (*per formulas*). Platesnes galimybes tam atvėrė pati procesinė formulė. Ją taikant tapo įmanoma procesinį teisinį santykį net ir pagal išorinius jo požymius atskirti nuo materialinio teisinio santykio. Tokios formulės⁷ pavyzdį pateikia Gajus: *Si paret Numerium Negidium Publio Maevio decem milia dare oportere, iudex Numerium Negidium Lucio Titio sestertium decem milia condemna*⁸. Iš šios formulės matyti, jog nors materialinė reika-

⁷ Lenkai romėnų teisės tyrinėtojai Edvardas Šymošekas (Edward Szymoszek) ir Irenejus Žeberas (Ireneusz Zeber) šios rūšies formules įvardija kaip „formules su sukeistais (perstatytais) subjektais“ (formuły z przestawionymi podmiotami) [19, p. 101].

⁸ G. 4, 83, 87: Jei pasitvirtins, kad Numerijus Negidijus privalo duoti Publijui Mevijui dešimt tūkstančių, teisėjau, priteisk iš Numeri-

lavimo teisė priklauso Publįjui Mevijui, Liucijus Titas yra jo procesinis atstovas byloje. Reikia sutikti su Edvardo Šymoško (Edward Szymoszek) ir Irenejaus Žebero (Ireneusz Żeber) nuomone, jog tai atvejis, kai atstovaujama netiesiogiai: atstovas veikia atstovaujamojo vardu, tačiau keldamas jam pačiam tenkančias teises pasekmes [19, p. 101]. Tą patį tvirtina ir V. Litevskis, sakydamas, jog funkcinio požiūriu atstovas veikia už *dominus litis*, tačiau struktūrine prasme ne šis, o pats atstovas yra proceso šalis [3, p. 41].

Kaip minėjome, priešingai nei legisakiniame procese, formulinio proceso epochoje, atsižvelgiant į atstovavimo pagrindą, galima skirti būtinąjį (privalomąjį) atstovavimą, kurį daugeliu atvejų galime įvardyti ir kaip atstovavimą pagal įstatymą, tačiau ir kaip savanorišką procesinį atstovavimą [3, p. 40].

Su būtinąjo, arba privalomojo, atstovavimo sąvoka glaudžiai susijusi speciali formuliniame procese susiformavusi postuliacinio veiksnio sąvoka. Ulpiano nuomone, veiksmas *postulare* žymi galėjimą pareikšti savo arba savo bičiulio reikalavimą esant *in iure* tam, kuris turi jurisdikcijos teisę (t. y. jurisdikciniam magistratui – *aut. past.*) arba ginčyti kito asmens pareikštą reikalavimą⁹. Atsižvelgiant į galėjimo *postulare* apribojimus, pretoriaus ediktas skyrė tris asmenų grupes: visiškai neveiksnius (asmens, jaunesni nei 17 metų, ir kurčėnyliai), galinčius *postulare* tik už save pačius (moterys, aklieji) ir galinčius tai atlikti tik už save bei kai kuriuos kitus asmenis (asmens, ištiktieji pilietinės negarbės – *infamia*)¹⁰.

Postuliacinį veiksmą dera atriboti nuo procesinio veiksnio. A. Engelmano nuomone, asmuo, disponuojantis procesiniu veiksmu, turi galimybę arba pats, arba padedamas atstovo tapti procesinio teisinio santykio dalyviu. Tuo tarpu postuliacinis veiksmas yra techninio pobūdžio kvalifikacija [5, p. 343]. Asmeniui, neturinčiam šios kvalifikacijos, reikia naudotis atstovo paslaugomis, todėl postuliacinio veiksnio neturintiems asmenims pretorius skirdavęs advokatą (*advocatus*) [3, p. 40].

Būtinąjo, arba privalomojo, atstovavimo atveju atstovaujama būdavo dažniausiai dar prieš prasidedant procesui, o atstovavimo pagrindas buvo asmens vykdomos funkcijos, būtent globėjo arba rūpintojo, kurio procesinė padėtis buvusi artimesnė prokuratoriui, arba korporacijos atstovo, kurio procesinė padėtis panaši į kognitoriaus. Bylose dėl laisvės statuso, kaip ir legisakiniame proceso epochoje, atstovaujant asmeniui, kurio laisvė

ginčijama, buvo privaloma dalyvauti laisvės gynėjui (*adsertor in libertatem*).

Greta privalomojo atstovavimo formavosi ir savanoriškų atstovų rūšys. Savanoriško atstovavimo pagrindas buvo įgaliojimas (*iussum*). Reikia skirti vidinį atstovaujimą ir atstovą siejantį santykį (pavyzdžiui, pavidimo sutartį arba svetimų reikalų tvarkymą be įgaliojimo – *negotiorum gestio*).

Čia dera ypač pabrėžti tai, kad romėnų teisėje vartota termino *advocatus* sąvoka negali būti besąlygiškai tapatinama su šiandienine jos samprata. Respublikos laikotarpiu *advocati* buvo šalių pagalbininkai procese, dalyvaudavę jame greta ginčo šalių, bet ne vietoje jų¹¹, ir tik dominato laikotarpiu praktikoje jie dažniau skiriami procesiniais šalių atstovais (*procuratores*). Tuo tarpu kalbant apie procesinį atstovavimą, pirmiausia reikia paminėti, kad II a. imperatorių ediktuose jau minimi kognitoriai (*cognitores*), kurie galėjo atstovauti ir veiksnį asmenų interesams. Vėliau atsiranda atstovai savo sąskaita (*procuratores in rem suam*). Besibylinėjantys asmenys, turėdami atitinkamą ginčijamą teisę, galėjo perduoti kitiems asmenims patį ieškinį, t. y. senasis kreditorius perduodavo savo reikalavimus naujam kreditoriui. Šios atstovavimo formos atitikmuo šiuolaikinėje privatinėje teisėje yra teisių perėmimo institutas (*cessio*).¹² III a. imperatoriai leido atstovauti, tai įgyvendino *procuratores in rem alienam*. Taigi, išryškėjo dvi procesinių atstovų grupės: kognitoriai (*cognitores*) ir prokuratoriai (*procuratores*).

Gajus teigė, kad kognitorius žodžiu laikantis nustatytų reikalavimų, dalyvaujant priešingai ginčo šaliai: *Cognitor autem certis verbis in litem coram adversario substituitur*¹³. Reikia pažymėti, kad kognitorius galėjo būti skiriamas ir nebūtinai dalyvaujant magistratui, t. y. tai buvę galima atlikti ir ne teisme (ne *in iure*). Skiriant kognitorių, naudotasi tam tikromis žodinėmis formulėmis, kaip antai: *Quod ego a te verbi gratia fundum peto, in eam rem Lucium Titium tibi cognitorem do [...]* – Aš iš tavęs reikalauju, pavyzdžiui, žemės sklypo, todėl dalyvauti šioje byloje procesiniu atstovu skiriu Liucijų Titą [...] [10, p. 176].

Taigi kognitorius – tai formalus atstovas, veikiantis tik konkrečioje civilinėje byloje, apie kurio paskyrimą yra žinoma kitai ginčo šaliai. Paties kognitoriaus dalyvavimas paskyrimo procedūroje nebuvo būtinas, tačiau jo teisės ir pareigos atsiradavusios tik nuo to momento, kai jis apie paskyrimą sužinodavo ir jį priimdavo [10, p. 176]. Taigi jau romėnų teisėje egzistavo taisyklė, kad iš vienašalio valios išreiškimo kitam asmeniui teisės ir pa-

jaus Negidijaus Liucijui Titui dešimt tūkstančių [10, p. 177].

⁹ D. 3. 1. 1. 2 *Ulpianus libro sexto ad edictum: Postulare autem est desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni praeest, exponere: vel alterius desiderio contradicere.* – Pareikšti reikalavimą teisme reiškia išdėstyti savo ar savo bičiulio prašymą teisme asmeniui, turinčiam jurisdikcijos teisę, arba prieštarauti kito asmens prašymui [20, p. 67].

¹⁰ D. 3.1.1.1 *Ulpianus libro sexto ad edictum: Eapropter tres fecit ordines: nam quosdam in totum prohibuit postulare, quibusdam vel pro se permisit, quibusdam et pro certis dumtaxat personis et pro se permisit.* – Todėl pretorius nustatė tris grupes: vieniems visiškai uždraudė reikšti reikalavimus teisme, kitiems leido dalyvauti tik savo pačių bylose, tretiesiems – tik tam tikrų asmenų ir savo pačių bylose [20, p. 67].

¹¹ Advokatų ir kitų šalių pagalbininkų procese teisinio statuso ir funkcijų ypatumams, atlyginimo už advokato paslaugas klausimams romėnų civiliniame procese autoriai ketina paskirti atskirą publikaciją, todėl šiame straipsnyje apžvelgiant romėniškojo procesinio atstovavimo instituto prigimtį didesnio dėmesio tam neteikiama.

¹² A. Engelmanas nurodo, kad priklausomai nuo pavidimo pobūdžio, atstovas arba veikia kaip *dominus* tarpininkas šio sąskaita, arba taip, tarytum spręstų savo paties reikalą ir veikdamas savo paties sąskaita. Šiuo atveju jis iš tikrųjų perima ieškinio teisę ir yra vadinamas *procurator in rem suam* arba *cognitor in rem suam*.

¹³ G. 4, 83: Kognitorius gi procese skiriamas dalyvaujant priešingai šaliai ir ištariant tam tikrus nustatytus žodžius [10, p. 176].

reigos atsirasti negali. Tam tikri asmenys, kaip, pavyzdžiui, kai kurie *infames*, neturėjo teisės skirti kognitorius, o kiti, kaip antai kariai, patys negalėjo būti skiriami kognitoriais.

Antroji procesinių atstovų rūšis romėnų civiliniame procese – tai prokuratoriai. K. Kolanczykas pažymi, jog pagal funkcinę prigimtį prokuratorius – tai pasiturinčiojo romėno turto administratorius, dažniausiai parenkamas iš priklausomų asmenų, pavyzdžiui, turto savininko klientų arba išlaisvintųjų. Tuo tarpu procesinio atstovo funkciją prokuratorius įgyvendindavęs arba neviršydamas jam priskirtų bendrųjų įgaliojimų, t. y. atstovaudavęs byloje dėl administruoti patikėto turto, arba tai būdavęs *procurator ad litem* – asmuo, kuriam pavesta atstovauti tam tikrame konkrečiame teismo procese [7, p. 113].¹⁴ Gajus teigia, jog, priešingai nei kognitorius, prokuratorius buvo skiriamas neformaliai, nedalyvaujant kitai ginčo šaliai. Tam užtekę tiesiog paties atstovaujamojo pateikto įgaliojimo: *Procurator vero nullis certis verbis in litem substituitur, sed ex solo mandato et absente et ignorante adversario constituitur*.¹⁵ Jis galėdavęs dalyvauti procese ir neturėdamas jokio įgaliojimo (*falsus procurator*).

Nors pirmojoje proceso stadijoje prokuratorius privalėdavo pateikti jam suteiktą įgaliojimą, tačiau kai kuriais atvejais jam leisdavo dalyvauti procese ir to nepadarė, pavyzdžiui, kai asmuo atstovaudavo artimiausiems giminaičiams arba veikdavo kaip svetur išvykusio atsakovo atstovas (*defensor absentis*). Visais šiais atvejais buvo reikalingas vėlesnis atstovaujamojo patvirtinimas (*ratihabitio*). Vedant svetimą bylą be pavidimo, tarp vedančiojo tokia byla asmens (*negotiorum gestor*) ir ginčo šalies (*dominus litis*) kildavo kvazisutartinė prievolė (*obligatio quasi ex contractu*). Apskritai asmenys, neturėdami pavidimo ginantys kito asmens teises, buvo vadinami defensoriais (*defensor*). V. Litevskio nuomone, be įgaliojimo procese dalyvaujantis gynėjas – defensorius galėjęs būti tiek savanoriškas, jei atstovavo procesiškai veiksniam, tiek ir privalomasis atstovas, jei atstovavo neveiksniam asmeniui [3, p. 41]. Nuo IV a. šie asmenys tapo imperatoriaus tarnautojais, ginančiais teisme nepasiturinčiųjų asmenų interesus [18, p. 139].

Skirtinga kognitoriaus ir prokuratoriaus skyrimo tvarka savo ruožtu lėmė ir netapačias procesines pasekmes, kurias sukeldavo šių procesinių atstovų dalyvavimas procese.

Kognitoriaus paskyrimas reiškė procesinę konsumpciją – atstovaujamas netekdavo teisės antrą kartą kreiptis į teismą su tuo pačiu ieškiniu. Pats kognitorius neturėjęs pateikti jokių procesinių užtikrinimų (*cautiones*), kad atstovaujamas bus atsakingas už dėl atstovo veiklos atsirandančias procesines pasekmes. Dėl kogni-

toriaus įgaliojimų nekildavo jokių abejonių, nes, kaip jau minėta, jis buvo skiriamas tiesiogiai dalyvaujant abiem besibylinėjančioms šalims. Atstovaujajam ieškoviui priklausė ieškinys dėl sprendimo įvykdymo (*actio iudicati*), tačiau, kita vertus, šis ieškinys turėjo būti reiškiamas pačiam atsakovui, kuriam procese atstovavo kognitorius. Dėl šios priežasties iš atsakovo reikalauta užtikrinti priesaika, laidavimu, užstatu, kad būsiamasis teismo sprendimas bus įvykdytas (*cautio iudicatum solvi*). Tai buvo svarbu ir ypač aktualu, kai kognitorius buvo nemokus. Kognitoriaus bei atstovaujamojo tarpusavyo santykiai buvo sureguliuoti sutartimi, ir pretorius į šiuos santykius nesikišdavo.

Prokuratorius (*procurator in rem alienam*), kaip minėta, buvo skiriamas nesilaikant tokių griežtų formulų kaip skiriant kognitorių. Apie tai nežinodavo kita šalis, pretorius bei teisėjas [18, p. 136]. Gindamas kito asmens interesus pradėti procesą jis galėjo ir neturėdamas įgaliojimų, todėl tokio proceso teisinės pasekmės atstovaujajam buvo kitokios, nei procese dalyvaujant kognitoriumi.

Ieškovo prokuratorius privalėjo pateikti užtikrinimą, kad atstovaujamas patvirtins jo veiksmus (*cautio de rato*, dar vadinama *cautio arba satisfactio rem habiturum*), o jeigu atstovaujamas (*dominus*) proceso nepripažintų, tai visus nuostolius atsakovui atlyginsias jis pats (prokuratorius) [11, p. 62]. To neatlikus, pretorius galėdavęs atsisakyti suteikti ieškininę formulę (*denegare actionem*). Toks užtikrinimas buvo reikalingas dėl tos priežasties, kad prokuratoriaus veikla savaime nesudarė sąlygų procesinei konsumpcijai, t. y. atstovaujamas (*dominus*) po tokio proceso turėjo teisę antrą kartą pareikšti tą patį ieškinį tam pačiam atsakovui. Kad tai neįvyktų, atstovaujamas turėjo pripažinti viską, ką procese padarė prokuratorius. Šis pripažinimo veiksmas buvo vadinamas ratihabicija (*ratihabitio*) [21, p. 39]. Ratihabicija reiškė papildomą pritarimą, kuriuo:

- 1) neteisėtai atliktas veiksmas tapdavo teisėtai atliktu;
- 2) ginčijamas teisinis veiksmas tapdavo neginčijamu;
- 3) teisinis veiksmas būdavo papildomas iki tol trūkstamu elementu – atstovaujamojo sutikimu (*dominus negotii*).

Ratihabicija buvo įgyvendinama pripažinimu ir turėjo veikimo atgaline data galia. Ši galia nebuvo taikoma trečiųjų asmenų teisėms, įgytoms veikimo atgaline data galios laikotarpiu [22, p. 270].

Procesą vedant atsakovo prokuratoriui įvykdavo ieškinio konsumpcija, tačiau *actio iudicati* buvo reiškiamas prokuratoriui, todėl šis privalėdavo pateikti užtikrinimą, jog įvykdys teismo sprendimą (*cautio (satisfactio) iudicatum solvi*). Įvykdęs sprendimą už atstovaujamojo prokuratorius vadovaudamasis regreso tvarka galėjo reikalauti iš atstovaujamojo įvykdyti prievolę.

Atstovavimas be pavidimo nebuvo vienintelis prokuratoriaus dalyvavimo procese atvejis. Jis galėjo veikti ir atstovaujamojo pavidimu (*procurator cum mandato*). Šiuo atveju atstovaujamas negalėjo vėliau nepripažinti prokuratoriaus vedamo proceso ir pakartotinai

¹⁴ Taip pat ir V. Litevskis pažymi šios rūšies atstovavimo genezę glūdint prokuratoriuje, kuris yra generalinis turto administratorius, savaime turintis įgaliojimą vesti su tuo susijusius teismo procesus. Kita vertus, minėto autoriaus nuomone, jau klasikinio romėnų teisės raiškos laikotarpiu atsiranda *procurator ad litem*, skiriamas vesti konkrečią bylą [3, p. 42].

¹⁵ G. 4, 84: Prokuratorius procese neskiriamas ištariant tam tikrus apibrėžtus žodžius, tačiau tiesiog įgaliojamas ir nedalyvaujant kitai šaliai bei jai nežinant [10, p. 177].

pats kreiptis į teismą su tuo pačiu ieškiniu. Prokuratorius, turintis pavedimą, skirtingai nei prokuratorius be pavedimo, buvo neįpareigotas prieš tai aptarčio *cautio de rato habendo*, ir tuo jis buvo labai panašus į kognitorių [23, p. 151–152].

Prokuratorių, turinčių pavedimus, įgaliojimų masas priklausė nuo atstovaujamojo valios. Įgaliojimai romėnų teisėje buvo skirstomi į specialiuosius ir bendruosius. Specialusis įgaliojimas nuo bendrojo skyrėsi tuo, kad jame buvo tiksliai nurodomos atstovų teisės [18, p. 137]. Taigi matome, kad jau romėnų formuliniame procese atsirado ir šiandien gyvuojanti įgaliojimų klasifikacija.

Kai kurie autoriai pažymi, jog vėlyvojoje klasikinėje romėnų teisėje prokuratoriaus padėtis apskritai laipsniškai tapatėjo su kognitoriaus padėtimi. Pavyzdžiui, V. Litevskis nurodo, kad vėlyvojo laikotarpio klasikinėje teisėje ir prokuratoriaus dalyvavimas procese lemdavęs procesinę konsumpciją [3, p. 42].

Dviejų savanoriškų procesinių atstovų kategorijų statuso suartėjimui įtakos turėjo ir II a. atsirandančios naujos prokuratorių skyrimo formos, kai apie prokuratoriaus įgaliojimus tapdavo akivaizdžiai žinoma magistratui, kurio akivaizdoje vykdavo proceso pirmoji stadija *in iure*, bei kitai ginčo šaliai.

Nusistovėjus šioms skyrimo formoms susiformavo naujos prokuratorių rūšys, kurioms visų pirma priskirtinas *procurator praesentis*, t. y. prokuratorius asmeniškai dalyvaujančio atstovaujamojo paskiriamas *litis contestatio* momentu.

Klasikinės epochos pabaigoje Romoje atsiranda viešai registruojami prokuratoriai (*procurator apud acta factus*). Duomenys apie jų paskyrimą būdavo įrašomi į jurisdikcinio magistrato protokolą. Galiausiai prokuratorius galėjo būti paskiriamas ir kitai ginčo šaliai išsiunčiant raštišką pranešimą apie tokį paskyrimą. Taip pat buvo skiriami agentai ir miestų bendrijų atstovai [18, p. 139]. Tokie ieškovo pusėje dalyvaujantys prokuratoriai naudodavosi ieškovo teise į ieškinį (procesinė konsumpcija), o *actio iudicati* jau reikštas pačiam atstovaujamojam, todėl prokuratoriai neprivalėjo pateikti jokių užtikrinimų (*cautio (satisdatio) iudicatum solvi*).

Formulinio proceso epochos romėnų teisės generuoti procesinio atstovavimo principai iš esmės liko nepakitę ir principato laikotarpiu, kai ima vyrėti ekstrordinarinio proceso forma (*cognitio extra ordinem*).

Reikšmingų permainų įvyksta dominato laikotarpiu, kurio pradžia tapatinama su imperatoriaus Diokleciano valdymo pradžia (284 m.). Šiuo laikotarpiu kaip procesinių atstovų rūšis išnyksta *cognitor*, todėl imperatoriaus Justiniano kodifikacijoje minimi tik prokuratoriai.

Įgaliojimas (*mandatum*) privalėjo būti suteikiamas prieš prasidedant procesui. Žinoti du būdai, kuriais *dominus litis* galėdavo paskirti atstovą. Pirma, teisme dalyvaujant atstovui ir kitai ginčo šaliai bei pažymint apie tai protokole. Antra, ne teisme, įteikiant rašytinį dokumentą apie tai teismui. Kita vertus, sekdamas klasikinio laikotarpio teise, Justinianas numatė galimybę procese dalyvauti ir neįgaliotajam išvykusio asmens atstovui

(*falsus procurator*), jeigu vėliau asmuo patvirtina jo atliktus procesinius veiksmus (*ratihabitio*).

Justiniano teisėje ieškovo prokuratoriaus pareikštas ieškinys reiškė procesinę konsumpciją, o teisė kreiptis dėl sprendimo įvykdymo priklausė pačiam ieškovui. Tik *falsus procurator* privalėjo pateikti *cautio ratam rem habiturum*. Ieškinį pareikškus atsakovo prokuratoriui nebuvo galima tą patį ieškinį pakartotinai reikšti pačiam atsakovui, o reikalavimas įvykdyti sprendimą paprastai būdavo adresuotas atsakovui. Nesančiojo (išvykusiojo) asmens atstovas (*defensor absentis*) reikalautas įvykdyti sprendimą, kai neįvykdavo *ratihabitio*, t. y. grįžęs atstovaujamas atstovo atliktų procesinių veiksmų nepatvirtindavo. Esant atsakovo atstovavimo teisiniams santykiams, ir toliau išliko būtinas *cautio iudicatum solvi*. Jį duodantysis užtikrindavo, kad įvykdys sprendimą, atvyks į teismą ir ves procesą iki galo. *Cautio* duodavo pats atsakovas teisme, o ne teisme – prokuratorius, už kurį atsakovas privalėdavo laiduoti. *Defensor absentis* privalėdavo pateikti *cautio* pats.

Procesinė konsumpcija įvykdavo ir privalomojo atstovavimo atvejais, pavyzdžiui, kai ieškinį pareikšdavo globėjai arba rūpintojai, taip pat *actor (syndicus)*, atstovaujantis korporacijai.

Aptarus procesinio atstovavimo institutą ir jo raidą romėnų teisėje, dera nurodyti ir reikalavimus, keltus asmenims, skirtiniams atstovais. Remiantis romėnų teise, atstovais galėjo būti tik visiškai veiksnius asmenys. Taigi ribotai veiksnius asmenys atstovauti procese neturėjo galimybės. Romėnų teisė skyrė keletą ribotai veiksnių asmenų grupių. Pirmajai grupei buvo priskiriami praradę pilietinę garbę (*existimatio, honor*) asmenys (*infamia*). *Infamia* – tai pilietinės garbės sumažėjimas, atsirandantis remiantis įstatymu ir keliantis asmeniui atitinkamas teisinės pasekmes. Buvo skiriamos dvi pilietinės negarbės rūšys: *infamia immediata* ir *infamia mediata*. *Infamia immediata* ištikdavusi asmenis, kurie prarado garbę dėl atitinkamų negarbingų poelgių: žmonas, pažeidusias santuokinę ištikimybę, našles, ištekėjusias antrą kartą nepraėjus gedulo laikotarpiui (*tempus lugendi*), gladiatorius, aktorius, deklamatorius, kovotojus su žvėrimis, asmenis, vienu metu sudariusius kelias santuokas ir taip pažeidusius romėniškosios santuokos monogamiškumo principą, nusikaltusius bigamija ir kt. *Infamia mediata* atsirasdavusi asmenims, kurie prarado garbę remiantis teismo sprendimu: už įžeidimą, vagystes, atleidus iš tarnybos ir kt. Vieną kartą nusižengęs asmuo garbės neatgaudavo visą gyvenimą, net ir jei visiškai padengdavo dėl atitinkamo neteisėto veikimo ar neveikimo atsiradusius nuostolius. Antrajai grupei asmenų, negalinčių atstovauti civiliniame procese, buvo priskiriamos moterys, kareiviai ir dvasininkai, trijų aukščiausių luomų atstovai (*personae potentes*) bei turintys garbingus titulus imperatoriaus pareigūnai [18, p. 139–140].

IŠVADOS

1. Romėnų teisė nei materialinės, nei procesinės teisės srityje nesukūrė techninių atstovavimo terminų ir nesuformulavo atstovavimo sampratos bei teorijos. Kita vertus, dalyvavimas civilinėje apyvartoje bei bylos vedimas kito asmens vardu ir ginant jo interesus Romoje aiškiai suvokti kaip atskiras proceso vedimo ir sandorių sudarymo būdas.

2. Atstovavimo idėja nelengvai įsigalėjo dėl ano meto jurisprudencijoje vyravusios teisiųjų veiksmų atlikimo individualizavimo koncepcijos, pagrįstos nuostata, kad bet koks juridinis veiksmas teisinės pasekmės gali sukelti tik tiems, kurie dalyvavo jį atliekant.

3. Romėnų materialinėje privatinėje teisėje, priešingai nei šiuolaikinėse privatinės teisės sistemose, vyravo netiesioginis atstovavimas, kurio esmė tai, jog atstovas veikia *suo nomine*, sudarydamas sandorius, pats sau įgyja teises ir prisiima pareigas, kurias tik antriniais, t. y. vėlesniais sandoriais, perkelia atstovaujajam.

4. Atstovavimo kaip procesinio instituto raida romėnų teisėje yra ne mažiau sudėtinga. Seniausioji romėnų civilinio proceso forma – legisaktinis procesas. Jame buvo reikalaujama, kad asmeniškai dalyvautų šalis ir numatyta vos keletas išimtinių privalomojo (įstatyminio) atstovavimo atvejų.

5. Privalomasis (įstatyminis) atstovavimas romėnų civiliniame procese susijęs su postulacinio veiksmo sąvoka. *Postulare* romėnų teisėje – tai galėjimas pačiam pareikšti reikalavimus jurisdikcijos teisę turinčio magistrato akivaizdoje pirmojoje proceso stadijoje *in iure* bei prieštarauti kitų asmenų pareikštiems reikalavimams. Ne visi asmenys, kurie civiliniame procese galėjo būti šalimi, turėjo šį postulacinį veiksmą, todėl pretorius jiems (pavyzdžiui, asmenims iki 17 metų, kurč-nebyliams) skirdavo atstovą.

6. Savanoriškasis procesinis atstovavimas, atsiradęs antrojoje romėniškojo civilinio proceso formoje – formuliniame procese, išsiplėtojo iš materialinėje teisėje taikyto prokuratoriaus, kaip generalinio turto valdytojo (*procurator omnium bonorum*), instituto. Be kitų pareigų, prokuratorius taip pat buvo įpareigotas vesti teisminius ginčus, susijusius su administruoti patikėtu turtu. Vėliau atsiranda ir atstovo, paskiriamo atstovauti konkrečioje byloje, institutas (*procurator ad litem*).

7. Formulinio proceso epochoje atsiranda dvi savanoriškų procesinių atstovų rūšys – kognitoriai ir prokuratoriai, besiskiriantys skyrimo tvarka ir jų dalyvavimo procese sukeliama teisinėmis pasekmėmis. Kognitoriui dalyvaujant procese susidarydavo sąlygos procesinei konsumpcijai (teisės į ieškinį išnaudojimas), o procese dalyvaujant prokuratoriui, ieškovas neprarasdavo teisės pareikšti atsakovui tą patį ieškinį.

8. Ekstraordinarinio proceso epochoje kognitoriaus institutas išnyksta, o prokuratoriaus dalyvavimas procese sukelia procesinę konsumpciją.

9. Tiek kognitorius, tiek ir prokuratorius – tai netiesioginiai atstovai. Funkcine prasme procese jie veikdavo už atstovaujimąjį (*dominus litis*), tačiau struktūriškai būtent atstovai buvo laikomi proceso šalimi. Dėl

šios priežasties reikėta atstovo atliktų procesinių veiksmų ir jų sukeltų teisiųjų rezultatų pripažinimo (*ratihabito*).

10. Atstovavimu, kaip materialinės teisės institutu, romėnų teisė akivaizdžiai skiriasi ne tik nuo šiuolaikinių, bet ir nuo kitų antikinio pasaulio teisės sistemų, kuriose atstovavimas laikytas visiškai natūralia juridine konstrukcija ir nesusidūrė su tokiais savo raidos trukdžiais, kokius patyrė romėnų teisėje. Kita vertus, romėnų teisės indėlis kuriant ir tobulinant atstovavimo teisiųjų santykių reglamentavimą pirmiausia tai, kad buvo atskirtos privalomojo ir savanoriškojo procesinio atstovavimo rūšys, esant aiškiai identifikuotiems privalomojo (pagal įstatymą) procesinio atstovavimo atvejams, kurių nemaža dalis lieka aktualūs ir šiandien.

LITERATŪRA

1. Wasilkowski, J. Reforma studiów prawniczych. *Życie i Myśl*. 1949. Nr. 6–7.
2. Kuryłowicz, M. *Prawo rzymskie. Historia, tradycja, współczesność*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003.
3. Litewski, W. *Rzymski proces cywilny*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace prawnicze. Zeszyt 123. Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988.
4. Крылов, Н. И. *Система римского гражданского права*. Курс лекций. Москва, 1871. Т. I.
5. Engelmann, A. *History of Continental Civil Procedure*. Boston: Little, Brown and Company, 1927.
6. Żołnierczuk, M. *Zarys prawa rzymskiego*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1995.
7. Kolańczyk, K. *Prawo rzymskie*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexisTM, 2001.
8. Wołodkiewicz, W.; Zabłocka, M. *Prawo rzymskie. Instytucje*. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2001.
9. Stanowska, M. *Historyczny rozwój instytucji tajemnicy adwokackiej*. *Palestra*. 1982. Nr. 1/3.
10. *Gai Institutiones. Tekst i przykład* (z języka łacińskiego przełożył wstępem i uwagami opatrzył Władysław Rozwadowski). Poznań: Ars boni et aequi, 2003.
11. Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Vilnius: Justitia, 1999.
12. Dębiński, A. *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexisTM, 2003.
13. *Instytucje Justyniana (języka łacińskiego przełożył i przedmową opatrzył Cezary Kunderewicz)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986.
14. Халатов, С. А. *Представительство в гражданском и арбитражном процессе*. Москва: Норма, 2002.
15. Vėlyvis, S.; Jonaitis, M. *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras*. Metodinė mokymo priemonė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
16. Новицкий, И. Б.; Перетерский, И. С. *Римское частное право*. Москва: Юриспруденция, 1999.
17. Girard, P. F. *Romėnų teisė*. III tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidykla, 1933.
18. Сологубова, Е. В. *Римский гражданский процесс*. Москва: МГУ, 2002.
19. Szymoszek, E.; Żeber, I. *Prawo rzymskie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005.

20. *Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты в переводе с примечаниями И. С. Перетерского.* Под ред. Е. А. Скрипилева. Москва: Издательство Наука, 1984.
21. *Romėnų teisė. Istorija ir dogma.* 1929–1930 mokslo metais pavasario semestre prof. Aleksandro Jaščenkos skaitytų paskaitų konspektyvinis kursas. I dalis. Kaunas, 1930.
22. Бартошек, М. *Римское право. Понятия, термины, определения.* Москва, 1989.
23. Покровский, И. А. *История Римского права.* Рига: Книгоиздательство Давида Гликсмана, 1924.

hand, the value of Roman law lies in separating representation out of necessity from voluntary representation, indicating the specific cases of representation out of necessity that remain important at present.

Keywords: Roman law, postulatory capacity, legal representation.

SOME ISSUES REGARDING LEGAL REPRESENTATION UNDER ROMAN LAW

Marius Jonaitis*
Inga Žalėnienė**

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

Legal representation is an institute common to both – civil substantive and procedural law. Part 1 of Art. 51 of the Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania states that parties have a right to participate in the litigation themselves or through a representative.

The institute of legal representation, today accepted as an inseparable element of civil law and procedure, has a long and complicated history in private law of the ancient Rome.

Contrary to the other legal systems of ancient world where the idea of legal representation was accepted, in Rome initially it was sharply opposed to. This was because of a prevailing concept of individualized legal acts pursuant to which a legal act could produce legal effect only for those who took part in its adoption.

At first legal representation was not allowed either in legal transactions or in civil litigation. In the field of substantive law the institute of legal representation was successfully substituted by serves and family members who could perform legal transactions on behalf of their owner or father. Later the institute of a procurator - a free person who was appointed as an administrator of property (*procurator omnium bonorum*) - appeared. The commission of a procurator also included civil litigation concerning matters of the administered property. In this way the institute of legal representation entered the Roman law of civil procedure.

In fact, the most ancient form of Roman civil procedure allowed only representation out of necessity in few exceptional matters when the represented person lacked postulatory capacity, i.e. was not able to perform procedural acts himself. A wider application of this institute is connected to the procedural form of *per formulas* which allows not only representation out of necessity but also voluntary representation.

The authors of the article claim that the legal representation in Roman law significantly differs from the modern systems of private law. First of all, in the majority of cases Roman representation is an indirect representation. Meanwhile, direct representation prevails in modern law. On the other

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, associate professor.

** Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Civil Procedure, associate professor.